

Theme of the issue “The essences and meanings of architectural competitions”
Žurnalo numerio tema „Architektūros konkursų esmės ir prasmės“

ARCHITEKTŪRINIAI KONKURSAI KAIP PRIEMONĖ FORMUOJANT POINDUSTRINIŲ MIESTŲ ĮVAIZDĮ

Vika Pranaitytė

Ambraso architektų biuras, Teatro g. 12, 3107 Vilnius, Lietuva

El. paštas vika.pranaityte@gmail.com

Įteikta 2013 04 10; priimta 2013 06 07

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama poindustrinio miesto įvaizdžio samprata ir jo kaita. Analizuojama svarbiausia stigma – identiteto stoka ir vidinės miesto pramoninės dykros. Išskiriamas miestų virsmo „perdirbtai“ miestais etapas, kuriame įvaizdžio reprodukcijos siekiama pasitelkiant kultūrinės funkcijas. Aptariama pramoninių teritorijų konversijų įtaka gerinant miesto įvaizdį bei architektūrinių konkursų nauda kokybei jose pasiekti. Analizuojami ir sisteminami užsienio šalių pavyzdžiai, taip pat apžvelgiama situacija Lietuvoje, įvertinamas esamas vidinis potencialas bei konkretūs vykdomi projektai.

Reikšminiai žodžiai: poindustrinis miestas, „perdirbtas“ miestas, miesto įvaizdis, identitetas, industrinės teritorijos, konversija, reprodukcija, kultūrinės funkcijos.

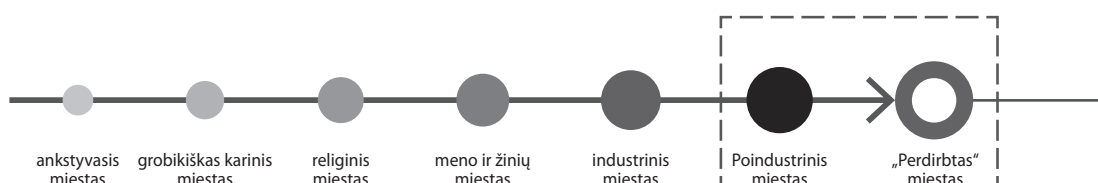
Nuoroda į šį straipsnį: Pranaitytė, V. 2013. Architektūriniai konkursai kaip priemonė formuojant poindustrinių miestų įvaizdį, *Journal of Architecture and Urbanism* 37(2): 82–89.

Įvadas

Miestai nuo pat kūrimosi pradžios buvo vystyti tikslingai. Pirmauti siekiant to tikslo reikėdė įgyti statusą ir tapti išskirtiniam. Šį rodiklį galima traktuoti kaip pirmuosius miestų siekius įgauti tam tikrą įvaizdį. Jo kaitą lėmė visuomenės vystymasis, mąstysena, religija, mokslo pažanga, atradimai, tam tikrų asmenybių iškilimas ir t. t. Siekiamas įvaizdis kito kaip atsakas prieš tai buvusiam – dažniausiai suklestėdavo būtent tos sritys, kurios buvo priešingybės. Pasikeitimai vizualiai atsispindėdavo fizinėje miesto aplinkoje – prisitaikydavo plano struktūra, kisdavo svarbiausių funkcijų išsidėstymas, suintensyvėdavo tam tikro tipo pastatų statybos. Todėl būtent urbanistinis audinys yra svarbiausia mies-

to įvaizdžių sancaupos išraiška. Apibendrinant lemtin-giausius pasaulietinius reiškinis, galima išskirti tokias miestų įvaizdžių kaitas (1 pav.).

Industrinis periodas išsiskiria savo ideologijos mastu. Tai buvo bene didžiausia invazija į visas sritis. Greitos pažangos siekimas, svarbūs atradimai pakeitė iki tol buvusį pasaulį – pasikeitė gyvenimo būdas, mąstymas, gyvenamoji aplinka, požiūris į ją, vertybės ir jų vertinimo kriterijai. Pramonė buvo ta varomoji jėga, kuri rodė miesto galybę – to meto filosofijoje – kuo miestas labiau „gamina“, tuo stipresnis ir patrauklesnis jis yra (Vanagas 1996). Toks buvo siektinas įvaizdis. Prasidėjus deindustrializacijai didžiuliuose plotuose

1 pav. Miesto įvaizdžių kaita

Fig. 1. City image stages

plytėjusios gamyklų teritorijos prarado savo reikšmę, tapo nefunkcionuojančiomis, stagnacijos apimtomis miestų erdvėmis. Miestai neteko varomosios jėgos, prasidėjo poindustrinė depresija. Tai vienintelis įvaizdžio tipas, kurio nebuvo siekiama – jis toks susiklostė kaip pasekmė, todėl šiuo metu miestai bando kuo greičiau jo atsikratyti. Siekiamą įvaizdį galima įvardinti „perdirbto“ miesto sąvoka.

Straipsnyje apžvelgiamos poindustrinio miesto virsmo į „perdirbtus“ miestus priežastys. Kaip svarbiausia tokio miesto įvaizdžio kaitos priemonė įvardijama pramonės teritorijų konversija, o architektūriniai konkursai – kaip kokybės garantas. Pristatoma užsienio šalių politika šiuo klausimu, analogai sistemiami pagal algoritmą. Taip pat apžvelgiama situacija Lietuvoje bei ryškiausi vietos pavyzdžiai.

Straipsnio tikslas – išanalizavus užsienio šalių patirtį bei esamą Lietuvos potencialą apibrėžti, kas nulemia ir kokiais būdais siekiama sėkmingos poindustrinio miesto įvaizdžio kaitos.

Poindustrinio miesto reprodukcija: „perdirbtas“ miestas

Miesto struktūroje industrializacija pasireiškė sutrikdydama natūralią miestų raidą. Iki tol dominavusių smulkų miestų mastelį pakeitė masyvios struktūros: fabrikai, gamybiniai rajonai, masinės statybos gyvenamieji rajonai periferijoje. Idiliško gyvenimo „utopijoje“ vaizdas nulėmė miesto centrinės dalies statuso kaitą – vyko migracija iš jo, gyvenimas išsikėlė į pakraščius. Tai nulėmė, jog nykstant pramonei opiausia problema tapo fizinis miestų centrinių dalių susidėvėjimas, amortizacija. Jų ribose atsidūrė periferiniai rajonai „apaugintos“ pramoninės teritorijos, kurios jau žymėjo nebe miesto galybę, o virto jo stigmomis (Herzog 2006).

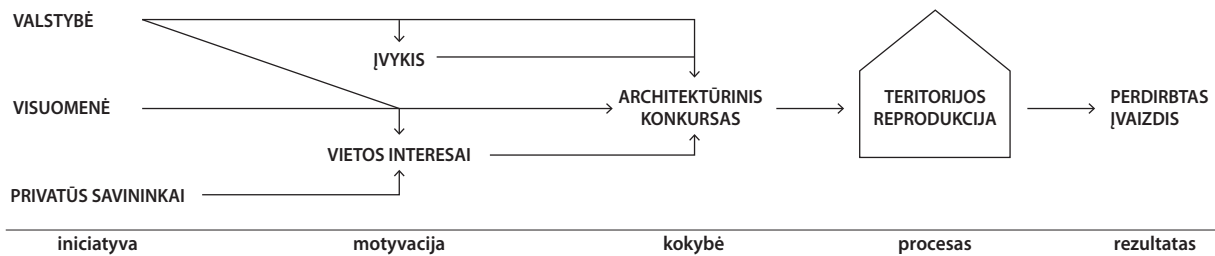
Apleisti pramoniniai plotai šiandieniniuose miestuose plyti kaip ryškūs svetimkūniai ekonominiu, turinio, veiklos, ekologiniu ir estetiniu požiūriais. Jie formuoja neigiamą miesto įvaizdį, žymi saviidentifikacijos stoką. Tai pasekmė kryptingo, kieto pramoninio įvaizdžio formavimo, kuris nulėmė dabartinius miestų niuansus: pilkumą, standartizuotumą ir vienodumą. Ypač tai pasireiškė vidutinio ir mažesnio dydžio miestuose, kur pramonė visai užgožė kitas sritis. Kuo smarkiau kilo pramoninis lygis, tuo labiau krito kultūrinis. Didžiuosiuose miestuose, turinčiuose įvairialypį indentitetą, ši atskirtis taip stipriai nepasireiškė. Dėl šių priežasčių miestams iškyla būtinybė iš naujo apibrėžti, kas jie yra ir kaip jie susitvarkys su industriniu palikimu. Būtent tai yra naujas miestų vertės rodiklis (Rubavičius 2005; Neill 2004).

Siekiamas įvaizdis įvardinamas „perdirbto“ miesto sąvoka. Tai miestas, kuris pats persitvarko, atsinaujina, reprodukuojasi. Tokio miesto tikslas – išnaudoti savo vidinį potencialą – apleistas pramonines teritorijas konvertuoti ir kūrybiškai prikelti naujam gyvenimui, suteikti joms naują vertę ir iš naujo įlieti į esamą miesto stuktūrą. „Įvairovė ir patrauklumas“ – viena pagrindinių ateities miesto formulių (Young 2008). Miestas tampa simbolių ir metaforų kūrybos centru – skaitančiųjų ir rašančiųjų, klausančiųjų ir džiazuojančiųjų, svajojančiųjų ir besiginčijančiųjų. Tokio miesto siekiamybė yra savasties, vietos tapatybės „auginimas“.

Paradoksalu, bet būtent apleistos pramoninės teritorijos ir vėl tampa tomis miestų katalizuojančiomis zonomis. Dar didesnis paradoksas tas, kad tokios teritorijos dažnai virsta kultūros taškais – būtent tuo, kas anksčiau buvo užgniaužta. Patraukli tampa žiniomis grįsta ir kūrybingos pramonės koncepcija (Mommaas 2004; Johnson 2009). Būtent kultūra vėl įgyja svarbų vaidmenį augant ir transformuojantis miestui. Kultūros sociologas R. Ganga tai vertina kaip naują ekonominę paradigmą, kurios sprendimai slypi nebe industriniame, tačiau kūrybiniame sektoriuje. Kultūra tampa esmine miesto verte, kuria jis gyvas. Istorikas E. Aleksandravičius tokį miestą vadina „dešiniojo pusrutulio miestu“, kuris „prasideda nuo kavinės su tikrais laikraščiais, driekiasi per bibliotekas, per teatrus ir galerijas, menininkų dirbtuves“.

Užsienio šalių politika keičiant pramoninių teritorijų įvaizdį pasitelkus konversijas

Buvusių pramonės teritorijų atgimimas Vakarų Europos šalyse prasidėjo XX a. 7–8 deš., kai imta pervertinėti nebenaudojamus gamybinius statinius. Čia atgaivinant miestus buvo tęsiami ankstesni pokarinio atstatymo darbai. Kartu su Žaliųjų, paminklosaugos, įvairiais socialiniais jaunimo ir mažumų judėjimais kilo nauja urbanistinės visuomenės savimonė, kuri buvo nukreipta kultūros paveldui išsaugoti ir jam pritaikyti naujiems poreikiams. Efektyviausia priemonė – kultūrinės konversijos. Amerika su tuo susidūrė kiek vėliau – XX a. 9 deš. Čia taip pat susidomėta kultūrinėmis funkcijomis. To meto miesto centrų tuštėjimas, sunykusi trauka, socialinė izoliacija, skurdas ir nusikalstamumas palietė tiek stiprius ir savitus urbanistinės kultūros centrus, tiek dehumanizuotos urbanistinės aplinkos metropolis. Masinė problematika inicijavo miestų planavimo dokumentuose vartoti kultūros rajono, kultūros išteklių sąvokas, kurios vėliau peraugo į poindustrinę kultūros planavimo praktiką. Posovietinėje Rytų Europos, Rusijos ir Vidurio Azijos erdvėje situacija kitokia – „šiandieninis kultūrinis urbanistinės struktūros sluoks-

2 pav. Konversijos iniciatyvų algoritmas

Fig. 2. Algorithm of conversion initiatives

nis yra normatyvinio teritorijų formavimo rezultatas. Įvairovės požiūriu brandžiausia kultūrine infrastruktūra išsiskiria valstybių sostinės, regionų centrai, istoriniai miestai ar miesteliai, įsikūrę unikalioje gamtinėje aplinkoje. Kultūrinės funkcijos gerokai skurdesnės industrializuotose metropolijose, tose urbanistinėse vietovėse, kurios stokoja savitesnių bendruomeninės gyvenamosios broožų“ (Butkus 2011).

Daugumoje šalių susiformavo vietos konteksto veiksnių nulemtos politikos priemonės kovoti su šia problema, tačiau tik keletas šalių yra atlikusios išsamius tyrimus, surinkusios informaciją apie apleistų objektų kiekius ir jų užstatymo plotą, parengusios atitinkamą teisinę bazę, konversijos paramos, skatinimo programas. Kompleksiškai apleistų teritorijų pertvarkymas spredžiamas Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose (Matulevičius, Šliogerienė 2011).

Didžioji Britanija pirmoji, kuri sėkmingai savo miestuose pradėjo konversijas. Pavyzdžiais tapo miestai: Londonas, Mančesteris, Birmingemas, Glasgas. Sėkmę lėmė Vyriausybės programos, kurios teritorijų plėtros srityje prioritetu laiko apleistų objektų pertvarkymą, finansuoja teritorijų planavimo darbus, teikia techninę ir kitą paramą. Anglai taip pat turi stiprią teritorijų planavimo patirtį – bendrieji miestų ir miestelių planai rengiami kokybiškai ir kompleksiskai. Kitos Vakarų Europos šalys taip pat įvairiomis programomis skatina konversijas. Vokietijoje vykdančios teritorijų atgaivinimo programas prioritetą teikia aplinkosauginiams veiksniams, derinant juos su ekonominiais tikslais. Taip pat vienu iš svarbiausių aspektų, kompleksiskai tvarkant teritorijas, yra laikomas industrinės architektūros paveldo išsaugojimas (Matulevičius, Šliogerienė 2011).

Architektūrinių konkursų įtaka

Analizuojant užsienio pramonės teritorijų konversijų pavyzdžius pastebėta architektūrinių konkursų įtaka.

Ši įtaka tiesiogiai susijusi su kokybės siekimu – kuo aiškiau suformuluoti reikalavimai ir kuo daugiau įvairių sričių profesionalų turi galimybę dalyvauti procese (ne tik pasiūlyti sprendimus tai teritorijai, bet ir teikti visapusiškų žinių apie ją), tuo kokybiškesnis rezultatas yra gaunamas. Todėl tvarkymas ir vertės paieškos turi būti kompleksinės. Būtent dėl to pasirinktas toks algoritmas (2 pav.) apžvelgiant užsienio pramonės teritorijų konversijas. Nagrinėjama konkrečių architektūrinių konkursų kilmė – tiriant iniciatyvas ir motyvacijas.

Užsienio analogų algoritminė apžvalga

1. Valstybė (miesto savivaldybė) – atsakinga grupė – architektūrinis konkursas

Šis algoritmas labiausiai pasitaikantis ir kokybiškiausias. Konversiją inicijuoja ir remia valstybė, kuri įkuria už tą teritoriją atsakingą atskirą grupę ir ją remia, o ši organizuoja vystomo projekto veiklą.

Bjorvikos uosto teritorijos konversija ir plėtra. Oslas, Norvegija. Puikus konversijos pavyzdys, kai tam tikros teritorijos atgaivinimas katalizuoja ir aplinkinių teritorijų plėtrą. Teritorija yra viena iš Fjordų miesto projekto, kuris reglamentuoja krantinių konversijų ir naujo multifunkcio gyvenimo jose sukūrimą, dalių. 1988 m. miesto savivaldybė nusprendė, jog uosto teritorija turi būti sukoncentruota keliose įlankose, o Bjorvikos teritoriją vystyti kaip naują miesto rajoną, pripildytą įvairių funkcijų. Tačiau ypatingų veiksnių ilgą laiką nesiimta. 1999 m. greta teritorijos buvo parinkta vieta naujai miesto operai. Tai inspiravo teritorijos vystymą pradėti greičiau. 2003 m. savivaldybė parengė teritorijos bendrąjį planą. Pradėti skelbti atskirų teritorijos dalių konkursai – Oslo operos (architektai *Snohetta*), tankios komercinės teritorijos prie geležinkelio stoties vystymo strategija (architektai *ALab*), atskirų pastatų konkursai ir kt. Šiuo metu teritorijoje intensyviai vyksta darbai – pamažu ji virsta multifunkciu ir visaverčiu miesto rajonu (3 pav.).

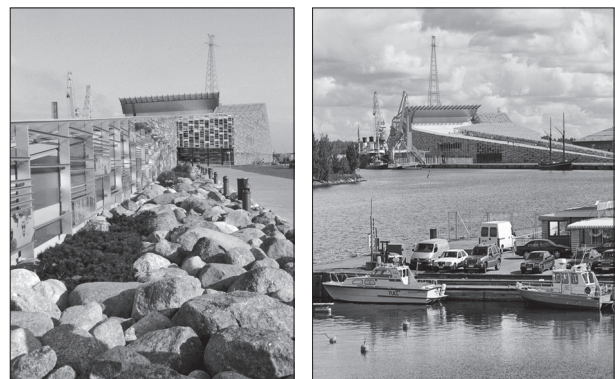
3 pav. Bjorvikos uosto konversija
Fig. 3. Port of Bjorvika conversion

Dujų gamyklos konversija. Amsterdamas, Nyderlandai. XIX a. pab. Amsterdame buvo pastatyti du akmens anglies dujų gamyklų kompleksai – Rytų dujų gamykla ir Vakarų dujų gamykla. Pastaroji baigta 1985 m. ir naudota miesto reikmėms – daugiausia gatvių apšvietimui. XX a. 6 deš. Nyderlandai perėjo prie gamtinių dujų ir miestui ėmė nebereikėti gamyklos gaminamos energijos. Teritorija nebeteko savo pozicijos, virto miesto sandėliavimo zona. Ankstyvajame 9 deš. gamyklos erdves nelegaliai naudojo menininkai savo kūrybai – čia vyko neformalus gyvenimas. Industrinis kompleksas buvo vertingas – pastatytas eklektišku, neoklasicistiniu stiliais, kai kurie pastatai – saugomos miesto silueto dominantės, strategiškai patogi miesto vieta. Vėlyvajame 9 deš. miesto savivaldybė nusprendė teritoriją sutvarkyti ir tai finansavo. 2000 m. paskelbtas konkursas, kurį laimėjo Kathryn Gustofson (*Mecanoo architects*). Parengtas sklypo bendrasis planas įgyvendintas 2005 m. Teritorija virto kultūros parku – kultūrinių renginių, kūrybos, komercijos erdvėmis, išikūrusiomis gamtos apsuptuose komplekso statiniuose.

„Citroen“ automobilių gamyklos konversija. Paryžius, Prancūzija. 1915 m. ant Senos upės kranto pastatyta automobilių gamykla, pavadinta ją ikūrusio pramonės magnato Andre Citroen'o vardu. Gamykla gyvavo iki pat 1970 m., kai nuspręsta 24 ha teritoriją nacionalizuoti ir įtraukti į sostinės Paryžiaus urbanizacijos politikos planą, o automobilių gamyklą perkelti į Paryžiaus priemiestį. 1990 m. nuspręsta buvusioje pramoninėje zonoje įkurti viešąjį parką. Paryžiaus Vyriausybė paskelbė tarptautinį konkursą, kurį laimėjo žinomi Prancūzijos kraštovaizdžio dizaineriai bei architektai. 1994 m. projektas įgyvendintas – parkas atidarytas ir pristatytas visuomenei. Dabar tai viena didžiausių Paryžiaus žaliųjų erdvių palei Seną. Pavyzdys, jog pramoninė zona gali virsti žaliaja erdve.

Uosto teritorijos konversija. Kotka, Suomija. Kotkos uosto istorija labai spalvinga. Iki 1870 m. nebuvo poreikio turėti uostą, nes laivai, kuriais daugiausia buvo tiekiama mediena, nuleisdavo inkarą šalia lentpjūvių ir taip vykdavo pakrovimas. Pirmąją krantinę, pritaikytą uosto veiksmai, atidarė 1879 m. Ją finansavo miesto savivaldybė. Ilgainiui ši vieta tapo ne tik laivų, bet ir gyventojų, kurie čia ateidavo šiaip praleisti laiką šurmuligame uosto gyvenime, traukos objektu. Kita tokia krantinė buvo baigta 1880 m. Ši buvo didesnė, turėjo patogesnę išvystytą infrastruktūrą. Tolesnė uosto krantinių statyba vystėsi su trukdžiais, vyko nesutariamai tarp savininkų. Todėl kitų statybų darbai baigti tik 1921 m. Nuo 1989 m. sumažėjo miesto uosto krovinių krova ir dalis teritorijų tapo neberekalingos. Miesto valdžia ėmėsi spręsti apleistos teritorijos panaudojimo strategijos. Nuspręsta uosto įrenginių apsuptą teritoriją pritaikyti kultūros uostui. 2005 m. miesto savivaldybė paskelbė konkursą pirmojo uosto vietoje įkurti jūrų centrą – muziejų. Konkursą laimėjo suomių architektai – *Architects Lahdelma & Mahlamaki*. Projektas įgyvendintas 2008 m. – teritorija vėl tapo lankomu traukos tašku (4 pav.).

4 pav. Kotkos uosto konversija
Fig. 4. Port of Kotka conversion

2. Visuomenė – architektūrinis konkursas

Algoritmas, kai atgaivinimą inicijuoja tam tikra visuomenės grupė, kuri dėl vienokių ar kitokių priežasčių turi sentimentų tai vietai. Dažniausiai tai nedidelis objektas, pastatas.

Skerdyklos konversija. Brėmenas, Vokietija. Skerdykla Brėmene veikė iki 1977 m., vėliau buvo iškelta į naują pastatą. Jauniems žmonėms ir susidomėjusiems miesto piliečiams reikėjo ieškoti naujų būdų, kaip utilizuoti industrinę architektūrą. Iš pradžių pastate apsigyveno „skvoteriai“. Tai buvo grupė dizaino studentų – taip pamažu gimė idėja įkurti kultūros centrą. Tam įkurta iniciatyvių menininkų ir miestiečių draugija, kuri ilgą laiką kovojo su politikais, norinčiais nugriauti šį kompleksą. Vyko protestai ir demonstracijos. Galiausiai įkurta oficiali organizacija *Wohnliche Stadt*, kuri gavo miesto kultūros fondo finansavimą pastato renovacijai. Objekto konversijos pradžia 1980 m., jis vystytas etapais ir truko daugiau nei 20 m. Taip visuomenės iniciatyva pastatas buvo prikeltas naujam gyvenimui ir tapo nauju meno traukos centru mieste.

3. Privatūs savininkai – architektūrinis konkursas

Algoritmas, kai atgaivinimą inicijuoja sklypo savininkas ar savininkai. Teritorija dažniausiai vystoma savininko tikslais.

Laivų statybos ir inžinerijos teritorijos konversija. Oslas, Norvegija. Laivų statybos ir inžinerijos industrinė teritorija veikė iki 1982 m. 1985 m. buvo nuspręsta ją konvertuoti. Jį inicijavo laivų statyklos savininkai. Įkurta *Aker Brygge* ANS organizacija, kuri turėjo koordinuoti teritorijos vystymą. Teritorijos bendrajam planui buvo suorganizuotas kvietinis konkursas. Jį laimėjo *Niels Torp*. Numatyta 4 etapų plėtra. Ji buvo vykdoma demontuojant senus pastatus, renovuojant vertingus bei vystant naujus. Kolektyvinėmis pastangomis sukurtas naujas Oslo pakrantės rajonas *Aker Brygge* – išvystyta infrastruktūra, įkurtos įstaigos, parduotuvės, restoranai, gyvenamieji būstai, tea-

tras, kino salės, automobilių aikštelės, mokykla, valčių priplauka, keltų terminalas (5 pav.). Kadangi teritorija didelė – atskiriems pastatams vykdyti konkursai: *Aker Brygge* restoranas ant kranto (atviras konkursas 2009 m., laimėjo MAPT), šiuolaikinio meno muziejus (arch. Renzo Piano, 2012 m.) ir kt.

Izoliacinių medžiagų gamyklos konversija. Doneckas, Ukraina. 1955 m. Donecko pakraštyje buvo pastatyta mineralinės vatos gamykla. Vėliau gamykla plėtėsi, didėjo produkcijos kiekiai. 1960 m. atlikta pirmoji pastato rekonstrukcija, dar kita 1972 m. Jos metu įdiegta nauja gamybos technologija, patatyta naujų pastatų, o produkcijos asortimentas dar labiau išsiplėtė, padidėjo eksportas. Tai buvo galingas šiluminių medžiagų tiekėjas visoje Sovietų Sąjungoje. Su Sovietų Sąjungos žlugimu prasidėjo ir gamyklos krizė. 2009 m. užsidariusi gamykla kurį laiką stovėjo apleista. 2010 m. buvusio gamyklos direktoriaus dukra Luba Michailova ėmėsi gamyklos atgaivinimo – ji įkūrė nevyriausybinių meno organizaciją *Izoalytsia*, skirtą valdyti, pritaikyti ir organizuoti kultūrinei veiklai gamyklos erdvėse. Į komandą subūrė įvairių sričių atstovų. Todėl buvo organizuota daug konferencijų, dirbtuvių, diskusijų su kitų šalių architektais ir menininkais dėl *Izoalytsia* ateities. Taip imtas vystyti miesto periferijos kultūros kaimo projektas. Organizacijos veikla nukreipta į meno projektus, edukaciją, parodas, renginius, menininkų rezidencijas ir t. t. Vystomas projektas sparčiai juda į priekį, periferinė miesto teritorija tampa nauju miesto kultūriniu traukos centru.

4. Valstybė – įvykis – architektūrinis konkursas

Algoritmas, kai atgaivinimą veikia įvykis, kurį bandoma pritraukti į miestą ir taip inicijuoti jo atsigaivimą. Tai gali būti olimpinės žaidynės, čempionatai, įvairūs kultūriniai renginiai. Vienas reikšmingiausių – Europos kultūros sostinės projektas. Jo pradininkės M. Mercuri tikslas buvo pažymėti Europos kultūrinę įvairovę, tačiau greitai miestai nutolo nuo

5 pav. Laivų statybos ir inžinerijos teritorijos konversija
Fig. 5. Shipbuilding and engineering zone conversion

šios pirminės idėjos. Dabar projekto sėkmę apibrėžia poveikis, kurį programa turi miestų kultūrinei ir socioekonominėi plėtrai. R. Ganga Europos kultūros sostinės projektą traktuoja kaip galimą pradinį tašką miestui „prisikelti“, tolesniam atsinaujinimo procesui. Nuo 1990 m. projektas yra išnaudojamas kaip priemonė poindustrinių miestų regeneracijai.

Pecs, Bulgarija. Provincijos miestelis buvo išrinktas Europos kultūros sostine 2010 m. Tai suteikė jam finansavimą kultūros objektų plėtrai. Miesto savivaldybė paskelbė konkursus skirtingiems kultūros objektams. Reikšmingiausiu tapo didelės *Zsolnay* porceliano ir keramikos gamyklos teritorijos konversija. Po sėkmingo įgyvendinimo teritorija tapo kultūros traukos tašku – čia įsikūrė skirtingi meno objektai, fakultetas, galerijos, biblioteka, kavinės, restoranai.

Talinas, Estija. Europos kultūros sostine buvo 2011 m. Svarbiausias projektas – „kultūros kilometras“ – apleistų uosto teritorijų ir nebenaudojamų krantinių konversija, plėtra. Inicijuoti architektūriniai renginiai – Talino architektūros bienalė, surengta konkursų.

5. Esamas architektūrinis konkursas – siūloma teritorija

Algoritmas, kai esamas apleistas teritorijas tereikia pasiūlyti tarptautiniu mastu rengiamiems konkursams, kurie vyksta kiekvienais metais. Tokių konkursų pavyzdžiais gali būti *European, City vision* ir kt. Taigi per konkursus priverčiama galvoti apie miestus, juos pažinti. Jie nebijo parodyti savo trūkumų ir dėl to sulaukti kokybiškų sprendimų.

Pirmosios konversijos Lietuvoje.

Vidinis miestų potencialas

Lietuvą konversijos idėja pasiekė XX a. pab. Ji suaktyvėjo atkūrus nepriklausomybę, kai miesto plėtros spartą iš esmės ėmė lemti privatus kapitalas. Deja, pirmosios konversijos miestų struktūrai pasirodė žalingos. Investuotojams svarbiau buvo asmeniniai interesai ir strategiškai patogiose vietose ėmė kilti vartotojiškos visumenės atributai – komerciniai dar didesnių matmenų pastatai (PC „Molas“, PC „Akropolis“ Kaune, PC „Akropolis“ Vilniuje) (Drėmaitė 2004). Kol kas Lietuva negali pasigirti didelio masto įgyvendintais projektais, tačiau pavyzdžių yra. To priežastis – atitinkamų programų, strategijų nebuvimas, reikalavimai konversijai bendruosiuose miestų planuose įtraukti į bendrus sprendinius, atskirai nereguliuoti, nėra kompleksiško miestų planuotojų, architektų, savivaldybių požiūrio į industrinių teritorijų konversijos svarbą, subalansuotą ir ekologišką miestų aplinkos plėtrą. Situacijos nelengvina ekonomikos nuosmukis, išskylančios finansavimo, kreditavimo problemos, motyvuotų investuotojų paieška (Matulevičius, Šliogerienė 2011).

Lietuvos miestų konversinių teritorijų potencialą, vertinant, vizualiai galima palyginti schemose (6 pav.). Bene didžiausi konversiniai plotai plyti strategiškai patogiose miesto vietose – prie upių, apie geležinkelį ar apie pagrindinius įvažiavimo į miestą kelius. Todėl miestų plėtra į užmiestį, kai reikalinga nauja infrastruktūra, o miesto viduje yra tiek potencialo, atrodo nelogiška. Vilnius neišnaudoja centre esančių plotų – tai atspindi ir neformalus pareiškimas: apleistame sklype beveik visada išvysi užrašą – *Vilnius full of spaces*.

6 pav. Vilniaus (a), Kauno (b), Šiaulių (c), Panevėžio (d) vidinis transformacijos potencialas
Fig. 6. Inner potential for transformation of Vilnius (a), Kaunas (b), Šiauliai (c), Panevėžys (d)

Naujamiestis, Užupis, Paplauja, Žemieji Paneriai – tai tie rajonai, kuriuose gausu konvertuojamų plotų. Kaunas, tarsi įstrigęs tarp dviejų upių, nesiplečia ir nekonvertuoja kituose upių krantuose plytinčių pramonės zonų, Klaipėda – savo nebenaudojamų uosto dalių ir Danės upės pakrančių, Panevėžys – paupio ir geležinkelio teritorijos, Šiauliai – geležinkelio teritorijos.

Algoritminė Lietuvos konversijų apžvalga

1. Valstybė (miesto savivaldybė) – atsakinga grupė – architektūrinis konkursas

„Architektūros parkas“ – Užupio, Paupio ir Paplaujos teritorijose esančių gamybinių statinių konversija. Vilnius. „Architektūros parkas“ – vienas išpūdingiausių ir didžiausių kultūrinę bei istorinę reikšmę turinčių projektų. Iniciatorius – sostinės savivaldybė. Projekto tikslas – nuo Užupio iki Belmonto miško besidriekiančius Vilnius krantus paversti išskirtiniu sostinės kvartalu. Inicijuoti tarp Vilniaus senamiesčio ir Pavilnių parko plytinčios apie 78 ha teritorijos pertvarkymo projektą paskatino ryškus kontrastas tarp vietovės turtingos architektūrinės aplinkos ir dabartinio jos sunykimo. Po Antrojo pasaulinio karo čia sparčiai kūrėsi industrinė zona. Atkūrus nepriklausomybę industrinės gamybos apimtis sumažėjo, kai kurie fabrikai užsidarė. Projektu siekiama centrinę miesto dalį prikelti naujam gyvenimui – turėti išskirtinį architektūros ir aktyvaus kultūrinio gyvenimo kvartala. Numatyti gyvenamieji namai, parduotuvės, kavinės, restoranai, meno erdvės, skverai, laisvalaikio zonos ir kt. Projektas vykdytas organizuojant konkursą – kūrybines dirbtuves, įtraukti vietos gyventojai.

Lituanica fabriko konversija. Kaunas. Dar vienas ambicingesnių pastarojo meto konversijos projektų Lietuvoje – unikaloje Kauno vietoje esančio *Lituanica* fabriko konversija. Savivaldybė kartu su keliais žemės savininkais suorganizavo kokybišką konkursą – kūrybines dirbtuves, siekdami rasti tinkamiausią sprendimą šiai vietai atgaivinti. Teritorijoje numatyta gyvenamoji, komercinė, meno, laisvalaikio, rekreacijos funkcijos – daugiafunkcis kvartalas. Konkurso tikslas – paieška geriausio architektūros profesionalų sprendimo, leisiančio į Kauno Senamiesčio audinį harmoningai integruoti patrauklią investicijoms teritoriją, joje sukuriant unikalų verslo, istorijos ir architektūrinės kokybės objektą.

Šiaurės miestelio konversija. Vilnius. Šis projektas gimė iškart, kai buvo atkurta nepriklausomybė. Jis buvo palaikomas savivaldybės, kuriai valstybė perdavė žemės valdymo teises. Šiaurės miestelio Vilniuje plėtros modelis buvo sukurtas remiantis Kanados pavyzdžiu. Buvusį karinį miestelį savivaldybė pertvarkė į visavertę gyvenamojo rajono dalį – nutiesė gatves, reikiamas ko-

munikacijas, todėl statytojai galėjo pasiūlyti nebrangių būstų ir teritorija tapo visaverte Žirmūnų gyvenamojo rajono dalimi.

Danės upės kilpos konversija. Klaipėda. Klaipėdoje Danės upės pakrantėje esanti pramoninė teritorija numatyta konvertuoti į gyvenamosios bei komercinės paskirties zoną. Projektas vystomas nuo 2008 m. – jau tada neabejota, jog patraukloje, netoli miesto centrinės dalies esančioje teritorijoje veikiančios pramonės įmonės turės užleisti vietą gyvenamajai, komercinei bei visuomeninei statybai. Tačiau projektas įstrigęs dėl detaliojo plano rengimo.

2. Visuomenė – architektūrinis konkursas

„Newtown Revolution“ Naujamiesčio konversija. Vilnius. Vis labiau populiarėjant loftų idėjai Lietuvoje, kuriasi iniciatyvios grupės, kurios siekia atgaivinti nepelnytai pamirštus miesto rajonus. Paradoksaliai, bet loftų idėja Lietuvą pasiekė labai vėlai, nors pats lietuvių menininkas Jurgis Mačiūnas, gyvendamas ir kurdamas JAV, buvo tokio gyvenimo būdo pradininkas. Tai Naujamiesčio konversija. Ji vykdoma aktyvių miestiečių – menininkų, Naujamiesčio gyventojų – iniciatyva susikūrusio neformalaus judėjimo „Newtown Revolution“. Jis siekia sujungti Naujamiesčio potencialą ir kūrybiškas idėjas, kad rajonas taptų vienu patraukliausių Vilniaus traukos centrų. Viso rajono konversija vyksta gana chaotiškai, tačiau rajonas iš tikrųjų atgimsta. Vykdomos įvairios dirbtuvės, diskusijos, konkursai. Suorganizuotas architektų idėjų konkursas „Naujas veidas Naujamiesčiui“, kurio tikslas buvo rasti ateities Naujamiesčio įvaizdžio koncepciją. Rajonas iš tiesų po truputį atsigauna, čia kuriasi ne tik dirbtuvės, įvairių paslaugų įstaigos, bet atnaujintuose loftuose noriai įsikuria jaunos šeimos, kurios didina socialinę rajono įvairovę, jaunina vietos gyventojų vidurkį, o tai lemia gyvybingumą.

3. Privatūs savininkai – architektūrinis konkursas

„Tiesos“ spaustuvės konversija. Vilnius. Šio statinio ir teritorijos istorija siekia XVI–XVII a. Šio kvartalo senamiestyje pastatai didžiąją savo gyvavimo dalį buvo gamybinės paskirties („Tiesos“ spaustuvė), tik priklausė skirtingiems savininkams. Statiniai ir patalpos buvo ne kartą rekonstruotos, perstatytos, pristatytos. 2002 m. įkurta viešoji įstaiga „Menų spaustuvė“. Objektas konvertuotas ir pritaikytas scenos menams kurti ir pristatyti, tapo menų traukos centru (Nauja statyba 2007).

Laivų remonto angaro konversija. Klaipėda. Pagrindinė „Švyturio menų doko“ idėja – renovuoti ir kultūrinei veiklai pritaikyti buvusį laivų remonto įmonės angarą bei šalia esančią krantinę. Steigėjo, re-

žisieriaus V. Kvedaro teigimu, taip siekiama sukurti gyvybingą, ištikus metus veikiančią senamiesčio traukos centrą, išskirtinę, industrinę aurą išsaugojusią kultūrinę erdvę, kurioje organizuojami renginiai būtų efektyvesni už tradicinių kultūros įstaigų siūlomus veiklos standartus ir produktus. Tai padeda kurti naują Klaipėdos miesto, stokojančio atvirų erdvių menui bei jo kūrėjams, įvaizdžio kokybę.

Išvados

Poindustrinių miestų įvaizdžio kaita tiesiogiai susijusi su vidinio transformacijai tinkamo potencialo išnaudojimu – apleistų pramoninių teritorijų konversija ir kultūrinių bei visuomeninių funkcijų sklaida jose.

Analizuojant užsienio analogus pastebėta, kad daugiausia iniciatyvos duoda pati valstybė. Ji steigia atskiras nevyriausybes organizacijas, kurioms perleidžia organizavimą, o pati tik sudaro palankias sąlygas konversijai.

Teritorijų konversijos turėtų būti valstybės miestų plėtros prioritetas. Inicijuojant ir diegiant specialias programas (finansuojant teritorijų planavimo darbus, teikiant techninę ir kitą paramą), būtų skatinama išnaudoti miesto viduje esančias teritorijas, o ne griebtis naujų. Tokios teritorijos dažnai katalizuoja ir aplink jas esančių teritorijų atsinaujinimą bei plėtrą.

Konversijų nauda vien teigiama – taip būtų suvaldyta grobikiška miestų ekspansija į pakraščius, gerėtų miesto fizinė struktūra, mažėtų apleistų dykrių miesto centruose, keistųsi įvaizdis, būtų pašalintas neigiamas ekologinis poveikis aplinkai, atsirastų palanki investicijoms aplinka, įvairėtų pasiūla, tankumas.

Tam, kad tokios teritorijos visapusiškai išilietų į miesto audinį, labai svarbu pasiekti tinkamą kokybę jose. Priemonė – architektūrinis konkursas – aiškiai konkrečiai teritorijai formuluojami tikslai ir uždaviniai, pasitelkti profesionalai.

Literatūra

- Aleksandravičius, E. 2010. *Dešiniojo pusrutulio miestas* [interaktyvus], [žiūrėta 2013 01 07]. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-03-15-egidijus-aleksandraviciusdesiniojo-pusrutulio-miestas/41918>
- Butkus, T. S. 2011. *Miestas kaip įvykis: urbanistinė kultūrinių funkcijų studija*. Vilnius: Kitos knygos.
- Drėmaitė, N. 2004. Fabrikas kaip modernizmo architektūros simbolis, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 28(1): 25–31.
- Inglis, C. 2008. *Planning for cultural diversity*. Paris: International institute for educational planning.
- Ganga, R. 2009. *Europos kultūros sostinė – miesto „priskelimas“?* [interaktyvus], [žiūrėta 2012 12 18]. Prieiga per internetą: <http://www.postscriptum.lt/nr15-miestas-2009/europos-kulturos-sostine-%E2%80%93-miesto-%E2%80%9Epriskelimas%E2%80%9C/>

Herzog, L. A. 2006. *Return to the center. Culture, public space, and city-building in a global era*. Austin: University of Texas press.

Young, G. 2008. *Reshaping planning with culture*. Padstow: TJ international Ltd.

Johnson, L. C. 2009. *Cultural capitals. Revaluing the arts, remaking urban spaces*. Padstow: TJ international Ltd.

Matulevičius, K.; Šliogerienė, J. 2011. Industrinių teritorijų konversija: užsienio šalių praktika, iš *Urbanistika ir architektūra*. 2011 metų teminės konferencijos straipsnių rinkinys. Vilnius, 1–7.

Mommaas, H. 2004. Cultural clusters and the post-industrial city: towards the remapping of urban cultural policy, *Urban Studies* 41(3): 507–532.

Neill, W. J. V. 2004. *Urban planning and cultural identity*. London: Routledge.

Rubavičius, V. 2005. Miesto tapatumas ir išskirtinumas globalizacijos sąlygomis, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 29(4): 157–163.

Vanagas, J. 1996. *Miesto sociologijos pagrindai*. Vilnius: Aldorija.

ARCHITECTURAL COMPETITIONS AS INSTRUMENT OF SHAPING POST-INDUSTRIAL CITY IMAGE

V. Pranaitytė

Abstract. The main article theme – the concept of post-industrial city image and its changes. The most important stigma of such cities is analyzing - the lack of identity and inner city industrial areas. The new stage of “recycled” city is indicated. Here the city image reproduction is proceeded through cultural functions. Also the impact of the conversion to improve the city’s image, is analyzing and architectural competitions are taken as benefit to reach the quality of converted territory. Examples of foreign countries are given systemically, as well as an overview of the situation in Lithuania, evaluating existing internal potential, and specific projects.

Keywords: post-industrial city, „recycled” city, city image, identity, industrial territory, conversion, reproduction, cultural functions.

Reference to this paper should be made as follows: Pranaitytė, V. 2013. Architectural competitions as instrument of shaping post-industrial city image, *Journal of Architecture and Urbanism* 37(2): 82–89.

VIKA PRANAITYTĖ

„Ambraso architektų biuras“ (*Audrius Ambrasas architects*), Teatro g. 12, 3107 Vilnius, Lithuania.
E-mail: vika.pranaityte@gmail.com

Born 1986 09 27 in Kaunas. Studies: 2005–2009 Kaunas University of Technology, Faculty of Civil Engineering and Architecture, Bachelor of Architecture. 2009–2011 Vilnius Gediminas Technical University, Faculty of Architecture, Master of Architecture.

Professional experience: 2008–2009 “Ardi”, architect. since 2011 Audrius Ambrasas architects, architect.